DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_12
УДК 347.948.2

І. В. Пиріг,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8391-067X>, e-mail: pira@ua.fm

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено проблеми інформаційного забезпечення експертної діяльності, що є системою дій, спрямованих на здобуття інформації під час аналізу обстановки місця події, дослідження об'єктів і слідів, вилучених під час проведення інших слідчих (розшукових) дій; накопичення та систематизації здобутої інформації та розміщення її у криміналістичних обліках; використання інформації для проведення експертних досліджень. Розглянуто проблемні питання, що виникають у діяльності слідчих та експертів на кожному з етапів здобуття інформації, а також питання використання такої інформації для формування криміналістичних обліків і під час підготовки та проведення судових експертиз.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, кримінальне провадження, експертна діяльність, слідчий, спеціаліст, експерт, криміналістичні обліки, експертиза.

Постановка наукової проблеми. Сучасна криміногенна ситуація в Україні залишається складною. В умовах загострення соціально-політичних конфліктів злочинність професіоналізується, набуває більш організованих форм, зростає її корисливо-насилюницька спрямованість. Аналіз статистичних даних і результати опитування співробітників правоохоронних органів свідчать, що сучасні засоби й методи протидії злочинності не відповідають темпам її зростання. Це обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками, поміж яких можна зазначити значне кадрове оновлення слідчих та оперативних підрозділів поліції, незначний досвід у розслідуванні кримінальних правопорушень, недостатність матеріально-технічного й техніко-криміналістичного забезпечення.

Успішність розслідування кримінальних правопорушень залежить від координування зусиль усіх органів і підрозділів, що беруть у ньому участь, передусім — органів досудового розслідування та оперативних підрозділів. У сучасних умовах розвитку науки, техніко-криміналістичних засобів, інформаційних технологій не можна уявити розслідування без їх використання. Запровадження у процес розслідування останніх досягнень науки й техніки покладено на підрозділи з техніко-криміналістичного забезпечення слідчих відділів поліції та Експертну службу МВС України. Для

досягнення максимальних результатів кожний вид діяльності з розслідування злочинів — слідчої, оперативно-розшукової, експертної — повинен бути належно забезпечений усім необхідним, зокрема й різного роду інформацією, використання якої супроводжує конкретні процесуальні дії, спрямовані на збирання доказів. Ми погоджуємося з висловленою Є. Д. Лук'янчиковим думкою, який відзначає сучасні проблеми інформаційного забезпечення розслідування: «аналіз існуючої практики пошуку, вилучення і переробки інформації свідчить про її недосконалість, яка виявляється у значній трудомісткості та низькій уніфікації, що обумовлюється прогалинами правового регулювання такої діяльності та недостатнім рівнем науково-методичного забезпечення»¹. Тому від рівня і якості інформаційного забезпечення слідчих, оперативних та експертних підрозділів значною мірою залежить успіх усього розслідування. Особливої актуальності набуває інформаційне забезпечення саме експертної діяльності, оскільки вона пов'язана з проведенням досліджень, заснованих на даних науки та застосуванні спеціальних знань, що неможливо без здійснення пошуку, систематизування й використання інформації, необхідної для такої діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У науковій літературі питанням інформаційного забезпечення розслідування загалом приділено доволі уваги. Слід зазначити монографії, присвячені розв'язанню окремих питань інформаційного забезпечення розслідування, що відображають зміст відповідних захищених докторських дисертацій: Є. Д. Лук'янчикова «Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів» (2005)², В. В. Бірюкова «Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів» (2009)³, В. Г. Хахановського «Проблеми теорії і практики криміналістичної інформатики» (2010)⁴. Названі праці значною мірою є узагальненням наукових думок попередників щодо розглядуваного напрямку досліджень. Теоретичне підґрунтя для розв'язання зазначених проблем у своїх наукових працях заклали відомі українські вчені в галузі криміналістики, поміж яких: В. П. Бахін, В. Д. Берназ, А. І. Вінберг, А. Ф. Волобуєв, І. В. Гора, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський,

¹ Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: моногр. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. С. 7.

² Там само. 360 с.

³ Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: моногр. Луганськ: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 664 с.

⁴ Хахановський В. Г. Проблеми теорії і практики криміналістичної інформатики: моногр. Київ: ВД «Аванпост-Прим», 2010. 382 с.

С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, Б. В. Щур, В. В. Юсупов та ін.¹

Засновуючись на наукових здобутках авторів, вважаємо за потрібне виокремити проблеми інформаційного забезпечення експертної діяльності як одного зі складників процесу розслідування злочинів та окреслити шляхи їх розв'язання.

Мета статті полягає у виокремленні складових інформаційного забезпечення експертної діяльності, визначенні основних характеристик цих складових, виявлення проблемних питань, що виникають у діяльності з інформаційного забезпечення розслідування й окреслення шляхів їх розв'язання.

Викладення основного матеріалу дослідження. У науковій літературі існує багато думок науковців щодо поняття інформаційного забезпечення розслідування. Не вдаючись до дискусії, зазначимо лише окремі з них, які, на нашу думку, доволі повно відображають сутність цього поняття. Зміст інформаційного забезпечення діяльності експертних установ О. Р. Россинська пов'язує з формами судово-експертної діяльності, поміж яких вона виокремлює: «1) аналітичну, пов'язану з проведенням експертних досліджень, що є основною для судово-експертних закладів; 2) наукову, спрямовану на інтегрування у судово-експертну діяльність досягнень науки і техніки, удосконалення загальнотеоретичних основ експертної діяльності, розроблення експертних методів і методик; 3) дидактичну, пов'язану з підготовкою експертних кадрів і підвищенням їхньої кваліфікації; 4) управлінську, спрямовану на організацію функціонування як системи державних судово-експертних закладів загалом, так і окремих установ; 5) профілактичну, пов'язану з використанням результатів проведених експертиз у профілактиці злочинів, адміністративних і громадських правопорушень»². З наведеними твердженнями погоджуємося, оскільки, безумовно, кожен із видів експертної діяльності повинен бути забезпечений необхідною інформацією.

¹ Див., наприклад: Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. Київ, 1991 ; Берназ В. Д. Криміналістика: підручник/В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв, О. Ф. Вакуленко, К. О. Гацкалов; ред.: А. Ф. Волобуєв//МВС України, ХНУВС. Харків, 2011. 665 с. ; Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва: моногр. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с. ; Брижко В. М. Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція/кол. авт. В. М. Брижко, О. М. Гальченко, В. С. Цимбалюк, О. А. Орехов, А. М. Чорнобров; за ред. д-ра юр. наук, проф. Р. А. Калюжного, д-ра екон. наук, проф. М. Я. Швеця. Київ: Інтеграл, 2002. 220 с. ; Лисенко В. В. Інформаційно-довідкове забезпечення виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з несплатою податків//*Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Спец. випуск*. 2008. № 5. Ч. 1. С. 13—19 ; та ін.

² Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. Москва: Норма, 2005. 656 с.

Інформаційне забезпечення розслідування Є. Д. Лук'янчиков розглядає як «систему виявлення, дослідження, фіксації і вилучення інформації передбаченими законом засобами з метою формування на їх основі судових доказів і використання для визначення істини у кримінальній справі»¹. Складовою загального інформаційного забезпечення розслідування злочинів В. В. Бірюков розглядає інформаційно-довідкове забезпечення як окреме криміналістичне вчення, «предметом якого є знання про організацію та функціонування інформаційних систем незалежно від їх основного призначення та відомчої належності, порядок здобуття облікової інформації та особливості її використання в розслідуванні»². Розглядаючи окремо інформаційно-довідкове забезпечення як практичну діяльність, автор наголошує, що знання та здобутки окремого криміналістичного вчення про інформаційно-довідкове забезпечення розслідування застосовуються в конкретному її напрямі, а саме для виявлення і здобуття відповідної інформації про певні об'єкти з інформаційних систем, а також особливості її використання для розв'язання конкретних завдань. Він доходить висновку, що «інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів — це діяльність суб'єктів розслідування, спрямована на пошук та одержання, а в необхідних випадках оновлення та коригування інформації, яка міститься в інформаційних системах незалежно від їх відомчої належності, з метою використання її в процесі розслідування злочинів»³. Тісно пов'язане з інформаційним забезпеченням поняття криміналістичної інформатики, яку В. Г. Хахановський розглядає як окрему криміналістичну теорію «про закономірності та особливості інформаційних процесів у сфері розслідування злочинів, про їх автоматизацію, принципи будови і методи використання автоматизованих систем для підвищення ефективності слідчої та експертної практики на базі комплексного використання теорії та методології криміналістики, засобів та методів математики й інформатики»⁴.

Основним завданням інформаційного забезпечення досудового розслідування є збирання та оброблення всієї необхідної інформації про злочин і надання можливості здобуття цієї інформації слідчим у зручному вигляді з метою її використання під час розслідування.

Аналізуючи наведені визначення, можна помітити, що науковці розглядають інформаційне забезпечення у широкому та вузькому значеннях. У широкому можна розглядати забезпечення всіх видів діяльності (управлінської, організаційної, науково-методичної тощо) експертних підрозділів необхідною інформацією, включно з основним видом діяльності — збиранням і дослідженням криміналістичних об'єктів під час розслідування. У вузькому значенні інформаційне забезпечення зазвичай розглядають як

¹ Лук'янчиков Є. Д. Зазнач. твір. С. 116.

² Бірюков В. В. Зазнач. твір. С. 65.

³ Там само. С. 68.

⁴ Хахановський В. Г. Зазнач. твір. С. 9.

процес систематизації, накопичення й оброблення інформації, що є основою формування криміналістичних обліків.

У контексті нашого дослідження потрібно зазначити, що ми розуміємо під судово-експертною, тобто такою, що здійснюється у межах кримінального провадження, діяльністю «регламентовану законодавством діяльність осіб, які мають спеціальні знання та уповноважені сторонами провадження на виконання дій, змістом яких є дослідження певних об'єктів, процесів або явищ з метою надання науково-обґрунтованих висновків для їх використання під час розслідування та судового розгляду справ»¹. Суб'єктами такої діяльності ми вважаємо не тільки експертів, а й спеціалістів, яких залучають до проведення слідчих (розшукових) дій, оскільки виявлення, фіксування, вилучення об'єктів чи слідів є дослідницьким процесом, спрямованим у підсумку на здобуття криміналістично вагомої для розслідування інформації.

Зважаючи на викладене вище, виокремимо три основні складові інформаційного забезпечення експертної діяльності:

- 1) здобуття інформації з певних джерел;
- 2) накопичення та систематизація здобутої інформації;
- 3) використання інформації для проведення експертних досліджень.

Розглянемо детальніше ці складові. Перша складова інформаційного забезпечення є дуже важливою не тільки для експертної діяльності, а й для всього розслідування. Це етап збирання інформації, яку в подальшому можуть використати слідчий (для побудови версій і планування розслідування), працівники оперативних підрозділів (для пошуку та затримання підозрюваного), співробітники експертних підрозділів (для формування криміналістичних обліків і проведення експертних досліджень). Оскільки злочин є подією минулого, яку слідчий безпосередньо не сприймав, пізнання злочину здійснюється опосередковано, завдяки виявленню та дослідженню відображень окремих його елементів, їхніх властивостей в навколишній обстановці, як системи об'єктів, що зберігають інформацію про подію злочину².

Існують два шляхи здобуття інформації: *перший* — виявлення та дослідження матеріальних об'єктів, що зберігають на собі інформацію про злочин, і *другий* — виявлення людей, які мають інформацію про злочин або були безпосередніми його учасниками, та здобуття від них необхідної інформації у вербальній формі. Слідчий, відповідно до свого процесуального статусу, має право здобувати інформацію обома шляхами. Інформацію від свідків та очевидців під час розслідування здобувають також працівники

¹ Піріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: моногр. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. С. 37—38.

² Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). Москва: Юрлит, 1969. С. 72.

оперативних підрозділів за дорученням слідчого шляхом опитування. Співробітники експертних підрозділів здобувають інформацію з матеріальних об'єктів або їхніх слідів. Під час збирання інформації на цьому етапі потрібна злагоджена взаємодія всіх суб'єктів розслідування. Слідчий, оцінюючи обстановку вчинення злочину та використовуючи ці криміналістичні характеристики, визначає напрями розслідування на початковому етапі. Оперативні працівники, аналізуючи здобуті під час опитування свідків, очевидців дані, використовуючи оперативно-довідкову інформацію, будують версії щодо можливого місця знаходження злочинця, його зв'язків тощо. Спеціалісти на місці події за виявленими слідами можуть надати інформацію про фізичні характеристики та професійні навички злочинця, спосіб вчинення злочину та ін. У сукупності зібрана інформація є основою для розв'язання завдань початкового етапу розслідування, основним з яких є визначення особи підозрюваного та його затримання.

Дії злочинця з підготовки, вчинення та приховування злочину становлять складну динаміку взаємодії матеріальних об'єктів, супроводжуваних утворенням різного роду слідів, що є джерелами інформації про подію злочину та її учасників. Завдання суб'єктів розслідування, які мають спеціальні знання (а саме — спеціалістів та експертів), полягає у виявленні, фіксуванні, вилученні й дослідженні слідів, отже, — також і інформації, яку вони містять.

У сучасній криміналістиці поняття слідів розглядають за кількома аспектами. У широкому розумінні слід — це результат будь-якої матеріальної зміни первинної обстановки внаслідок вчинення злочину: матеріально-фіксовані зміни одного об'єкта на інший; поява чи зникнення предметів, порушення первинного положення, місця знаходження, стану різних об'єктів (наприклад, загублені злочинцем на місці події власні речі, уламки розбитого віконного скла). Сліди в широкому розумінні охоплюють: комплекси елементів, властивих певним подіям (сліди дорожньо-транспортної події, сліди пожежі тощо); зміни обстановки (появу або зникнення предметів, зміну місць їх розташування); зміну вигляду або стану предмета (зламаний замок).

Сліди у вузькому розумінні — матеріально-фіксовані відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому або сліди-відображення. Сліди-відображення виникають у результаті взаємодії двох об'єктів і мають доволі широке розповсюдження: це сліди рук людини, ніг, взуття, зубів, транспортних засобів, знарядь та інструментів тощо¹.

Щодо класифікації слідів, то найбільш розповсюдженим і загальноприйнятим фахівці вважають їх поділ на сліди-предмети, сліди-речовини

¹ Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. Криміналістика: підруч. для студ. юр. спец. вищих закладів освіти/за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: ВД «Ін Юре», 2001. С. 92; Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. Криміналістика: підручник/за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Атіка, 2001. С. 163; Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навч. посіб./за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. Київ: Юрінком Інтер, 2001. С. 95.

та сліди-відображення¹. *Сліди-предмети* є носіями інформації про їхні властивості, стан, зміни, що відбулися в них, і причини, що їх викликали. Також сліди-предмети можуть бути носіями інформації про особу, яка ними володіла, її схильності, звички, належність до певної професії, навіть характер. Вилучені сліди-предмети можуть складати зміст криміналістичних обліків або можуть бути об'єктами судової експертизи. *Сліди-речовини*, залежно від їхньої природи та стосунку до місця події, можуть слугувати джерелами різної інформації. За слідами-речовинами можна визначити хімічний склад речовини, умови виникнення слідів на місці події, а від цього — і дії злочинців під час вчинення злочину (наприклад, напрямок руху людини, транспортного засобу). Сліди-речовини біологічного походження містять інформацію про людину: групу крові, а звідси — про фізичний стан, захворювання; генетичний код людини тощо та складають інформаційну базу криміналістичних обліків і можуть також бути об'єктами експертного дослідження. *Сліди-відображення* є носіями інформації трьох категорій: про самі сліди, про об'єкти, які брали участь у взаємодії, про механізм такої взаємодії. Ця обставина в загальному плані визначає обсяг та якість інформації, яку закладено у слідах-відображеннях. Вона залежить від багатьох чинників: матеріалу об'єктів взаємодії, їхньої природи, форми, сили й напрямку взаємодії тощо.

Сліди відображення поміж інших слідів найбільш інформативні, але для вилучення цієї інформації зі слідів-відображень потрібно витратити значно більше зусиль і часу. Сліди-відображення містять інформацію щодо механізму й обставин події, послідовності дій злочинців, їхніх особистих характеристик тощо. Під час розслідування фахівці вилучають сліди-відображення або з предметом, на якому їх залишено, або шляхом виготовлення копій цих слідів з використанням техніко-криміналістичних засобів. Вилучені під час розслідування сліди також можуть бути об'єктами криміналістичних обліків і предметом експертного дослідження.

Крім окремих слідів, на місці події в інформаційному плані має значення обстановка місця події загалом. Як самостійне джерело інформації розглядає обстановку місця події Є. Д. Лук'янчиков, зазначаючи: «якщо матеріальну обстановку місця події розглядати як структуру і досліджувати її з позицій системного підходу, це має забезпечити як аналіз кожного з елементів системи, так і всієї системи загалом. Елементами такого дослідження виступають сліди у широкому їх розумінні»². Зазначений підхід до речової обстановки місця події, на думку автора, «дозволяє отримати інформацію про факти, які через деякий час можуть бути зіставлені у їх взаємозв'язку і взаємній обумовленості: наявність об'єкта, який стверджує

¹ Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов/под ред. засл. деятеля науки РФ, проф. Р. С. Белкина. Москва: Изд-во НОРМА, 2000. С. 206.

² Лук'янчиков Є. Д. Зазнач. твір. С. 72.

або спростовує певні обставини; відображення в об'єкті ознак, що характеризують особистість учасників події і дозволяють визначити конкретну особу або знаряддя, яке застосовувалося під час вчинення злочину; відображення в об'єкті умов, за яких відбувалася подія; наявність змін початкового стану об'єкта або комплексу об'єктів, які відображають подію; використання об'єкта учасниками події; належність об'єкта певній особі; виявлення об'єкта у визначеному місці та інші фактичні обставини»¹. Дослідження обстановки місця події та здобуття відповідної інформації є змістом діяльності як слідчого, так і залученого до проведення огляду спеціаліста (експерта). Однією з форм дослідження обстановки місця події є запропонована окремими науковцями й обґрунтована та підтримана нами експертиза, об'єктом якої є місце події².

До об'єктів, що є носіями криміналістичної інформації, належать також зразки для порівняльного дослідження. Їх відбирає слідчий, відповідно вимог ст. 245 КПК України, у багатьох випадках із залученням спеціаліста. Як зразки для порівняльного дослідження експерти мають змогу використовувати не тільки об'єкти, відібрані у процесуальному порядку, а й ті, що містяться в обліках конкретного виду, наприклад, дактилокарти або кулі чи гільзи. Криміналістичні обліки формують працівники Експертної служби МВС, тобто в обох випадках співробітники експертних підрозділів, отримуючи зразки для порівняльного дослідження, виконують роботу з інформаційного забезпечення досудового розслідування.

Отже, узагальнюючи наведені вище положення, зазначимо, що об'єктами, що містять у собі інформацію, яка необхідна для розслідування та здобуття якої є складовою експертної діяльності, на нашу думку, можуть бути: обстановка місця події загалом; сліди та їх копії, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій; зразки для порівняльного дослідження.

Під час збирання криміналістичної інформації в практиці розслідування кримінальних проваджень виникають певні проблеми, що полягають у зниженні кількості та якості вилучених у процесі оглядів місць події речових доказів, про що свідчать результати проведеного нами опитуванні слідчих Дніпропетровської, Запорізької, Донецької, Полтавської областей. Зазначене, зі свого боку, зменшує кількість об'єктів криміналістичних обліків та об'єктів експертних досліджень. Під час розслідування на місце події виїжджає слідчо-оперативна група у складі слідчого, працівників оперативного підрозділу та спеціалістів. Як спеціалістів залучають найчастіше інспекторів-криміналістів слідчих підрозділів поліції. Аналізуючи практику розслідування злочинів, підслідних Національній поліції, можна зазначити, що основні дії з виявлення, вилучення, дослідження матеріальних об'єктів

¹ Лук'янчиков Є. Д. Знач. твір.

² Пиріг І. В. Поняття та сутність експертного дослідження місця події//*Криміналістика і судебна експертиза: межведом. науч.-метод. сб./отв. ред. И. И. Емельянова*. Київ, 2014. Вып. 59. С. 64—72.

на місці події здійснює саме спеціаліст-криміналіст. Вилучені ним об'єкти у подальшому стають предметом дослідження експертів. Проблемним є відсутність зацікавленості інспекторів-криміналістів у результатах своєї діяльності, оскільки вони знають, що дослідженням вилучених доказів займатимуться не вони, а експерти НДЕКЦ. У результаті для дослідження подають непридатні малоінформативні сліди. Крім того, на жаль, кваліфікація та матеріально-технічне забезпечення інспекторів-криміналістів перебуває на низькому рівні.

Підготовка експертів Експертної служби МВС та інспекторів-криміналістів слідчих підрозділів Національної поліції є одним з найважливіших питань сьогодення, оскільки від їхньої кваліфікації, компетентності й особистих якостей залежить певною мірою успіх розслідування. Підготовку інспекторів-криміналістів станом на сьогодні здійснює лише Навчально-науковий інститут № 2 Національної академії внутрішніх справ, чого недостатньо для потреб практики розслідування кримінальних проваджень, хоча факультети з підготовки фахівців для органів досудового розслідування існують у багатьох вузах системи МВС та МОН України. На нашу думку, необхідно впровадження окремих груп з підготовки інспекторів-криміналістів у структурі цих факультетів.

Іншою складовою інформаційного забезпечення розслідування, як ми зазначали вище, є експертна діяльність з накопичення та систематизування здобутої під час проведення слідчих (розшукових) дій інформації або діяльність з формування та ведення криміналістичних обліків. Одним із завдань, покладених на Експертну службу МВС, є саме забезпечення функціонування криміналістичних обліків¹.

Щодо класифікації криміналістичних обліків, то ми дотримуємося класифікації, запропонованої В. В. Бірюковим, який поділяє їх на три групи: *оперативно-розшукові, інформаційно-довідкові та довідково-допоміжні*. На думку вченого, криміналістичні обліки оперативно-розшукового призначення містять інформацію щодо об'єктів, причетних до нерозкритих злочинів, а також конкретних об'єктів, що мають оперативний інтерес, водночас ця інформація безпосередньо призначена сприяти визначенню таких об'єктів за штучними чи власними ознаками. Криміналістичні обліки інформаційно-довідкового призначення — це обліки, призначені забезпечувати процес розслідування різноманітною інформацією про об'єкти, причетні до злочину, ця інформація може бути корисною для розв'язання завдань, що виникають у процесі розслідування. До довідково-допоміжних криміналістичних обліків належать колекції та каталоги різноманітних об'єктів, що їх використовують як зразки для порівняння під час проведення

¹ Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.11.2015 р. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15> (дата звернення: 12.06.2020).

експертиз і досліджень, а також у розшуковій діяльності для розв'язання класифікаційних завдань¹. Залежно від розв'язуваних завдань, В. Ю. Шепітько поділяє обліки на оперативно-пошукові й інформаційно-довідкові. Довідково-допоміжні обліки, виокремлені В. В. Бірюковим, за класифікацією В. Ю. Шепітька, належать до групи інформаційно-довідкових обліків².

Оперативно-розшукові та довідково-допоміжні обліки повинні перебувати в розпорядженні ДНДЕКЦ та підпорядкованих підрозділах, залежно від ступеня централізації (центральні, регіональні, місцеві). Об'єкти, які вони містять та які є джерелом певної інформації, було свого часу вилучено у процесі проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій або експертних досліджень. Тому суб'єктами діяльності з формування криміналістичних обліків можуть бути всі учасники процесу розслідування: слідчі, оперуповноважені, експерти. Водночас відповідальність за їхнє формування та ведення має покладатися на працівників Експертної служби МВС України. Оперативно-довідкові обліки зберігаються у підрозділах Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України.

Найбільш вагомими в інформаційному забезпеченні є криміналістичні обліки Експертної служби МВС, у яких зосереджено об'єкти, що містять інформацію, яку найчастіше використовують експерти під час проведення експертиз. Криміналістичні обліки існують на центральному, регіональному та місцевому рівнях. Вагому інформацію, яку можна застосувати під час проведення ідентифікаційних і класифікаційних досліджень, містять також колекції: документів суворого обліку, цінних паперів і грошей; зброї і боєприпасів; макетів вибухових пристроїв і речовин; наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів; рельєфних підошов взуття; інструментів, що їх використовують для зламання; лакофарбових покриттів; скла фар автотранспорту; вибухових пристроїв і речовин; протекторів шин; волокон і волосся; пально-мастильних матеріалів; підроблених номерів вузлів і деталей та агрегатів автотранспорту тощо³.

Проблемними питаннями криміналістичної реєстрації можна вважати автоматизацію існуючих видів криміналістичних обліків і запровадження нових. Основний облік, який сьогодні працює та приносить певні результати,— дактилоскопічний, основою якого є автоматизована інформаційно-пошукова система «Дакта 2000». Запровадження цієї системи як єдиної для всієї країни 2012 року було позитивним кроком. Однак, станом на сьогодні потрібно визнати, що ця система потребує вдосконалення. Перспективним є також впровадження мобільних дактилоскопічних комплексів, що дозволяють перевіряти сліди рук безпосередньо на місці події, визначення «живих» сканерів на автомобілях патрульної поліції.

¹ Бірюков В. В. Зазнач. твір. С. 375—377.

² Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. Зазнач. твір. С. 169.

³ Бірюков В. В. Зазнач. твір. С. 390.

Позитивним сьогодні є вдосконалення балістичного обліку, а саме запровадження у НДЕКЦ в областях автоматизованої балістичної ідентифікаційної системи *BalScan*, що дасть змогу значно скоротити строки перевірки за базою даних куль і гільз з місць нерозкритих злочинів. Серед нових можливо запровадження обліків, заснованих на реєструванні біометричних параметрів людини. Одним з таких є облік профілів ДНК людини. Проблемою його системного впровадження є не тільки значна вартість молекулярно-генетичних досліджень, а й морально-етичний бік, пов'язаний з порушенням основних прав і свобод людини. Перспективним, на нашу думку, є також облік, заснований на використанні тривимірної моделі зовнішності людини. Програмні комплекси розпізнавання людини за зовнішністю і/або обличчям розроблено вже давно, їх успішно використовують, наприклад, в аеропортах провідних країн світу.

Останньою складовою інформаційного забезпечення експертної діяльності, як ми зазначали вище, є використання інформації для проведення експертних досліджень. Основну проблему у цьому напрямі ми окреслили — низька якість об'єктів, що надаються на дослідження. Іншою є проблема недостатньої взаємодії експертів державних експертних установ зі слідчими поліції, що виявляється у неузгодженості предмета дослідження, неправильному оформленні матеріалів для дослідження, недостатній кількості зразків для проведення ідентифікаційних експертиз та ін.

Інформаційною базою для проведення експертиз є експертна методика, яка повинна бути науково обґрунтованою та випробуваною на практиці. Методики проведення експертиз містяться у Реєстрі, у якому станом на сьогодні є 1288 методик¹. На нашу думку, зміст Реєстру підлягає перегляду. Наприклад, експертиза зброї, яка за Реєстром має назву «балістична» налічує 43 методики, 26 з яких розроблено понад 30 років тому. Можливо, принципово методи дослідження окремих методик і не зазнали змін, однак, засоби дослідження, сучасні вимоги Міжнародних стандартів потребують цих змін. Зокрема, дотримання Стандарту *ISO/IEC* 17025:2005* під час акредитування експертних лабораторій є обов'язковим для вступу до Європейської мережі криміналістичних наукових установ (*ENFSI*).

Значна частина інформаційного забезпечення експертної діяльності — це навчальна, наукова, науково-методична й довідкова література, що може зберігатися як у паперовому вигляді, так і в електронному. Електронні бази даних слугують основою для створення різного роду інформаційно-пошукових систем. Використання літератури дає змогу на належному рівні брати участь у підготовці та проведенні гласних і негласних слідчих (розшукових) дій; надавати консультації з питань, що потребують застосування спеціальних знань; проводити науково-дослідні роботи у сфері протидії злочинності, засновані на практичному досвіді; розробляти нові методики

¹ Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 12.06.2020).

експертного дослідження й методичні рекомендації щодо застосування техніко-криміналістичних засобів у розслідуванні злочинів тощо. Інформаційну базу навчальної, наукової, науково-методичної та довідкової літератури формують як практичні працівники експертних підрозділів, так і науковий та науково-педагогічний склад вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна виокремити основні складові інформаційного забезпечення експертної діяльності, що виявляються у взаємопов'язаній діяльності зі: здобуття інформації під час аналізу обстановки місця події, об'єктах і слідах, вилучених під час проведення інших слідчих (розшукових) дій; накопичення ц систематизації здобутої інформації та розміщення її у криміналістичних обліках; використання інформації для проведення експертних досліджень. Під час збирання криміналістичної інформації в практиці розслідування кримінальних проваджень виникають певні проблеми, що полягають у зниженні кількості та якості вилучених у процесі оглядів місць подій речових доказів, що пов'язано з недосконалою підготовкою інспекторів-криміналістів і недостатнім матеріально-технічним забезпеченням підрозділів слідства. Іншою є проблема недостатньої взаємодії експертів державних експертних установ зі слідчими поліції, що виявляється в неузгодженості предмета дослідження, неправильному оформленні матеріалів для дослідження, недостатній кількості зразків для проведення ідентифікаційних експертиз та ін. Проблемними питаннями криміналістичної реєстрації є автоматизування існуючих видів криміналістичних обліків і запровадження нових, заснованих на реєструванні біометричних параметрів людини. Комплексне розв'язання зазначених завдань сприятиме розв'язанню однієї з основних задач кримінального провадження — забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

References

- Averianova, T. V. Belkyn, R. S., Korukhov, Yu. H., Rossynskaya, E. R. (2000). *Kryminalystyka: uchebnyk dlia vuzov*; R. S. Belkyn (Ed). Moscow: Yzdatelstvo NORMA [in Russian].
- Belkyn, R. S., Vynberh, A. Y. *Kriminalistika i dokazyvanie (metodologicheskie problemy)*. Moscow: Yuryd. lyt [in Russian].
- Bilenchuk, P. D., Lysychenko, V. K., Klymenko, N. I. ta in. (2001). *Kryminalystyka: pidruchnyk*. P. D. Bilenchuk (Ed). 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Byriukov, V. V. (2009). *Teoretychni osnovy informatsiino-dovidkovoho zabezpechennia rozsliduvannia zlochiniv*: monohrafiia. Luhansk: Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E.O. Didorenka [in Ukrainian].
- Khakhanovskiy, V. H. (2010). *Problemy teorii i praktyky kryminalistychnoi informatyky*: monohrafiia. Kyiv: Vyd. Dim «Avanpost-Prym» [in Ukrainian].
- Kuzmichov, V. S., Prokopenko, H. I. (2001). *Kryminalystyka: navch. posib*. V. H. Honcharenka ta Ye. M. Moiseieva (Eds). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

- Lukianchikov, Ye. D. (2005). *Metodolohichni zasady informatsiinoho zabezpechennia rozsliduvannia zlochiniv*: monohraf. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy [in Ukrainian].
- Hlibko, V. M., Dudnikov, A. L., Zhuravel, V. A. ta in. (2001). *Kryminalistyka*: pidruchnyk dlia stud. yuryd. spets. vyshchykh zakladiv osvity. V. Yu. Shepitka (Ed). Kyiv: Vydavnychii Dim «In Yure» [in Ukrainian].
- Pyrih, I. V. (2015). *Teoretyko-prykladni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia*: monohrafiia. Dnipropetrovsk: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD [in Ukrainian].
- Pyrih I. V. (2014). Poniattia ta sutnist ekspertnoho doslidzhennia mistsia podii. *Kryminalistyka y sudebnaia ekspertyza*: Mezhdvostvennyi nauchno-metodycheskyi sbornyk. Vyp. 59. Y. Y. Emelianova (Ed). Kyiv: Mynysterstvo yustytssy Ukrainy [in Ukrainian].
- Rossynskaia, E. R. (2005). *Sudebnaia ekspertyza v hrazhdanskom, arbytrazhnom, admy-nistrativnom y uholovnom protsesse*. Moscow: Norma [in Russian].
- Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ekspertnu sluzhbu Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy*: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 01.11.2015 r. № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15/conv> [in Ukrainian].
- Reiestr metodyk provedennia sudovykh ekspertyz*. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> [in Ukrainian].

И. В. Пирог

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

На основе анализа мнений учёных установлено, что информационное обеспечение следует рассматривать в широком и узком смыслах. В широком можно рассматривать обеспечение всех видов деятельности (управленческую, организационную, научно-методическую и т. д.) экспертных подразделений необходимой информацией, включая основной вид деятельности — сбор и исследование криминалистических объектов во время расследования. В узком смысле информационное обеспечение рассматривается как процесс систематизации, накопления и обрабатывания информации, являющейся основой формирования криминалистических учётов.

Исследованы проблемы информационного обеспечения экспертной деятельности, что является системой действий, направленных на получение информации при анализе обстановки места происшествия, исследовании изъятых при проведении других следственных (розыскных) действий объектов и следов; накопление и систематизацию полученной информации и размещение её в криминалистических учётах; использование информации для проведения экспертных исследований. Рассматриваются проблемные вопросы, возникающие в деятельности следователей и экспертов на каждом из этапов получения информации, а также использования этой информации при формировании криминалистических учётов и при подготовке и проведении судебных экспертиз.

Выделены основные проблемы, существующие в практике органов досудебного расследования. При сборе криминалистической информации в практике расследования уголовных производств возникают проблемы, заключающиеся в снижении количества и качества изъятых при осмотрах мест происшествия вещественных доказательств, связанные с недостаточностью подготовки инспекторов-криминалистов и материально-технического обеспечения подразделений следствия. Другой является проблема недостаточного взаимодействия экспертов государственных экспертных учреждений со следователями полиции, что проявляется в несогласованности предмета исследования, неправильном оформлении материалов для проведения экспертизы, недостаточном количестве образцов для проведения идентификационных экспертиз. Проблемными вопросами криминалистической регистрации являются автоматизация существующих видов криминалистических учётов и внедрение новых, основанных на регистрации биометрических параметров человека.

Ключевые слова: информационное обеспечение, уголовное производство, экспертная деятельность, следователь, специалист, эксперт, криминалистические учёты, экспертиза.

I. Pyrih

INFORMATION SUPPORT OF FORENSIC EXPERT ACTIVITY

Based on the analysis of scientists' opinions, it was agreed to consider information support in a broad and narrow sense. In broad terms, it is possible to take into account supporting of all types of forensic units activities (managerial, organizational, scientific and methodological, etc.) with necessary information, including their main type of activity – the collection and investigation of forensic objects during investigation. In a narrow sense, information support is considered as a process of information systematization, accumulation and processing, which is the basis for the development of criminal records.

The problems of information support of forensic activity are investigated, which is a system of actions aimed at obtaining information when analyzing the situation at the scene, examination of objects and traces seized during other investigative (search) actions; accumulation, systematization of the information received and its placing in criminal records; use of information for forensic examination. The problematic issues that arise in the activities of investigators, investigators and forensic experts at each stage of obtaining information and its use while forensic records development and in the preparation and conduct of forensic examinations are considered.

The main problems that exist in the practice of pre-trial investigation bodies are highlighted. When collecting forensic information in the practice of investigating criminal proceedings, problems arise while reducing the quantity and quality of physical evidence seized during inspection of crime scenes,

due to insufficient training of forensic investigators and logistics support of investigation units. Another problem is insufficient interaction of forensic experts from state expert institutions with police investigators, which manifests itself in inconsistency of the subject under study, improper design of materials offered for examination, insufficient number of samples for forensic identification. Problematic issues of forensic registration is the automation of existing types of forensic records and the introduction of the new, based on the registration of a person biometric parameters.

Keywords: information support, criminal proceedings, forensic activity, investigator, specialist, forensic expert, forensic records, examination.

Надійшла до редколегії 01.07.2020

Пиріг І. В. Інформаційне забезпечення експертної діяльності//*Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр./редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 179—193. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_12.*